

Oponentský posudek na bakalářskou práci Magdaleny Zuskové

Povaha mateřství žen s tělesným postižením z perspektivy matek

Obor Studium humanitní vzdělanosti, Fakulta humanitních studií UK, Praha 2024

Posudek zpracoval: Mgr. Michal Synek, Ph.D., FHS UK, michal.synek@fhs.cuni.cz

Posuzovaná bakalářská práce se zabývá zkušeností matek s „tělesným postižením“ se zvládnutím mateřské role, s důrazem na společenské předsudky a další překážky, s nimiž se matky žijící s „tělesným postižením“ setkávají. Autorka vychází z konstruktivistických teorií postižení, mateřství a genderu a odpovědi na výzkumné otázky hledá prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů a jejich obsahové analýzy. Ačkoli se práce zabývá důležitým tématem, v důsledku nedostatečného provázání teorie a empirických zjištění, nepromyšlené konceptualizace „tělesného postižení“ a jisté povrchnosti analýzy rozhovorů se autorce podle mého názoru nedaří formulovat zajímavá či objevná zjištění.

Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení „2“ nebo „3“, podle průběhu diskuse během obhajoby.

1) Jazyk a formální náležitosti hodnocené práce

Text odpovídá formálním požadavkům na bakalářskou práci. Má adekvátní rozsah, obsahuje všechny předepsané části, abstrakty jsou stručné a srozumitelné. Členění textu je přehledné a umožňuje dobrou orientaci. Po formální stránce lze autorce vytknout snad jen poněkud nedbalou práci s jazykem. Kromě řady drobných gramatických chyb (např. chybné interpunkce) najdeme v textu i řadu kostrbatých, obtížně srozumitelných vět, a to zejména v pasážích, které parafrázuji anglojazyčné prameny, např.:

S konceptem dokonalého mateřství, který se dotýká žen napříč společnostmi bez rozdílů, úzce souvisí pojem „mother blaming“, v překladu do českého jazyka „mateřská vina“, což je dle Jacksonové a Mannixové (2004) termín popisující vnímání matek jakožto primárních pečovatelek, a bývá jim v souvislosti s nedostatečnou péčí připisována vina za nejrůznější problémy jejich dětí. [str. 12]

Jasně vnímaný rozdíl mezi ženami s tělesným postižením, které jsou považovány za asexuální, a mezi ženami bez tělesného postižení, které jsou vnímány jako sexuální objekty, přispěl k jejich vzájemné nedůvěře v kontextu sexuálního obtěžování, které je veřejně prezentováno jako problém žen bez rozdílu. [str. 17]

2) Tematické vymezení práce, práce s odbornou literaturou, konceptualizace, výzkumné otázky a metodologie

Jak již bylo uvedeno výše, téma posuzované práce považuji, stejně jako její autorka, za důležité a společensky relevantní. Přestože se však důležitost zvoleného tématu může z jistého pohledu jevit jako samozřejmá, bylo by na místě vysvětlit, z jakého důvodu se jedná o téma, „kterému by se mělo věnovat více pozornosti“ [str. 8]. Co by taková pozornost mohla přinést a čemu by pomohla? Proč bychom se o dané téma měli zajímat? Ačkoli můžeme vytušit, že autorce jde především o předsudky vůči matkám žijícím s „tělesným postižením“ a o nedostatečnou podporu, jíž se jim dostává, tyto problémy nejsou dostatečně explicitně provázány ani s teoretickými východisky ani s hlavním výzkumným cílem práce.

Odborná literatura, s níž autorka pracuje, je relevantní a vhodně zvolená vzhledem k povaze řešeného problému. Autorka s odbornou literaturou pracuje poměrně zručně, vytknout lze repetitivnost parafrází a absenci paginace u přímých parafrází a citací. Vzhledem k tématu práce považuji za významné, že autorka pracuje pouze se starší literaturou a vyhýbá se české odborné literatuře. Zmiňovaný nedostatek „pohledů na postižení ve feministické teorii“ byl od 90. let, z nichž pocházejí autorčiny klíčové prameny, nepochybně napraven řadou teoretických i empirických studií a pohled do česky psaných odborných textů o postižení (již existuje celá řada, včetně textů vznikajících přímo na půdě FHS UK) by autorce mohl pomoci s vyjasněním terminologie (postižení, znevýhodnění atd.).

Jako důležitější se mi však jeví nedostatečně promyšlená konceptualizace „tělesného postižení“ v posuzované práci a ne/využití tohoto pojmu coby analytické kategorie. Na základě svých konstruktivistických východisek formuluje autorka tvrzení (formou parafráze textu Mikea Olivera), že „[p]od pojmem sociální konstrukt lze [...] chápat určitý koncept, který vznikl a je udržován nikoli na základě biologických faktů, nýbrž pomocí sociálních interakcí a norem“ [str. 15]. Pomineme-li skutečnost, že některé části textu jakoby naznačovaly, že „sociální konstrukce“ představuje jakýsi problematický fenomén s

jednoznačně negativními důsledky, což jistě není v souladu s teoretickými východisky konstruktivismu (a to ani „sociálního“), otevírá takové tvrzení dvě klíčové otázky, které podle mého soudu zůstaly autorkou posuzované práce nepovšimnuty. Za prvé, je třeba se ptát, jaké je místo „biologických faktorů“ v tom, co se zde nazývá „sociálním konstruktem“. A za druhé, je nezbytné položit si otázku, jak já sám (sama) – coby výzkumník/ce a autor/ka textu – konstruuji objekty, jejichž zkoumáním a popisováním se zabývám. Tvrdím-li, že „tělesné postižení“ vzniká a je udržováno „pomocí sociálních interakcí a norem“, nemělo by mi uniknout, že výzkumem potvrzený význam „biologických“ specifických těla pro zvládnutí mateřské role je s tímto tvrzením v zásadním napětí, pokud ne v nesmiřitelném rozporu. (Což ovšem v žádném případě neznamená, že by komunikační partnerky měly být charakterizovány v první řadě lékařskou diagnózou, jak se děje na str. 27–29). A nazvu-li svoji bakalářskou práci „Povaha mateřství žen s tělesným postižením z perspektivy matek“, měl bych si povšimnout, že takový název konstruuje „tělesné postižení“ jako jednotné pole lidské zkušenosti, vyznačující se nějakou jednotnou „povahou“. Jak uvidíme dále, opominutí těchto otázek má závažné důsledky pro zjištění výzkumu a celkové vyznění práce.

Co se provedení výzkumu týče, kvalitativní metodologie, konkrétně polo-strukturovaný rozhovor a jeho obsahová analýza, zajisté představují metodologii vhodnou k řešení konstruktivisticky formulovaných problémů na poli postižení a genderu. Z mého pohledu je škoda, že autorka vypracovala svou výzkumnou metodu výhradně na základě studia učebnic a nevěnovala větší pozornost empirickým pracím z oblastí, jimiž se zabývá. Důsledkem takového „učebnicového“ postupu je, že nejen popis metody a analýza etických aspektů výzkumu (ty se v praxi neomezují jen na dobrou znalost formalit), ale i samotné výzkumné otázky a otázky sloužící jako podklad rozhovorů trpí přílišnou obecností, což vede k příliš obecným a nic neříkajícím zjištěním. O jaké „ženě s tělesným postižením“ tu autorka mluví? Co jsou to „společenské aspekty“, které by mohly být vnímány jako problematické? A co přesně znamená otázka „jakým způsobem ženy reflektují vykonávání mateřské role v kontextu tělesného postižení“?

Přitom je třeba říci, že autorkou zvolená teoretická východiska obsahují důležité a podstatné vhledy, které by k formulaci výzkumných otázek použity být mohly, tak jako třeba koncept „dvojitelnosti“, vytvářející prostor jako pro kritické, tak pro konstruktivisticky afirmativní chápání postiženého mateřství. Obecně lze říci, že se autorce nedaří zjištění

převzatá z odborné literatury využít pro formulaci analyticky produktivních otázek ani výzkumných závěrů. (Popis „bariér, kterým matky s tělesným postižením čelí“ lze přitom jen stěží považovat za „teorii“ týkající se zkoumaného problému. Tento popis se navíc omezuje takřka výhradně na finanční stránku, přičemž ani uvedené informace z této oblasti nejsou při rozhovorech a analýze využity).

3) Analýza a zjištění

Intersekcionalita genderu a postižení bezpochyby představuje závažný „problém“, který lze jen stěží odbýt paušalizujícím tvrzením typu, že „na základě sociálního konstruktů tělesného postižení bývají více znevýhodňovány ženy oproti mužům“ [str. 15]. Předsudky, biologické faktory, finanční situace a další roviny života s postižením se v životě autorčiných komunikačních partnerek potkávají a střetávají mnohými pozoruhodnými způsoby, jejichž detailní a věrný popis by nám bezpochyby mohl napomoci nahlédnout, jakým způsobem se v našem „společenství“, v konkrétních místech a časech, řeší důležité problémy. Namísto detailního popisu a jeho důkladné analýzy vycházející z postřehů převzatých z odborné literatury však autorka práce bohužel nabízí jen řadu velmi obecných konstatování, která navíc mají sklon k neodůvodněné obecnosti. Při tak různorodé skupině komunikačních partnerek, s níž autorka práce pracuje, jistě není žádným překvapením, že se zkušenost jednotlivých postižených matek se životem s „tělesným postižením“ výrazně liší, a to zejména v závislosti na tom, jak jejich tělesné dispozice ovlivňují jejich fungování v mateřské roli. Stejně tak není překvapením, že ženy, jejich tělesná jinakost není pro jejich okolí viditelná, nečelí v přímých interakcích s neznámými lidmi žádným ablesitickým předsudkům (zde by se jistě bylo třeba ptát také na jiné projevy předsudečnosti než jen na ty, s nimiž se komunikační partnerky setkávají v přímé sociální interakci). A velmi silné a potenciálně odsuzující tvrzení, že „na základě výzkumu lze tedy konstatovat, že osamělé mateřství bez pomoci blízkých se pro ženy s tělesným postižením jeví jako nemožné“ by jistě bylo třeba doložit něčím jiným než jen výpověďmi žen, které svou roli s pomocí svých blízkých zvládají, např. svědectvím osamělých matek samoživitelek, které obtížnou životní situaci zvládají, anebo nezvládají. Členění „empirické části“ na podkapitoly věnované jednotlivým komunikačním partnerkám pak jenom dokresluje nemožnost nejasně formulované výzkumné otázky zodpovědět. Zjištění získaná prostřednictvím rozhovorů jsou buď příliš

specifická, než aby je bylo možné vztáhnout k nějakým konkrétním teoretickým vhlédům, anebo naopak příliš obecná, než aby mohla být něčím zajímavá. (Některá zjištění, jako například zjištění týkající se významu plánovaného mateřství a otcovské péče jsou obecně platná a jejich specifičnost na poli zkoumání „postižení“ zůstává nejasná. Pozoruhodné zjištění o rozdílném vnímání dětské pomoci v případě postižených matek zase není dostatečně doloženo.)

Podobnou obecností, s jakou se setkáváme u obecných závěrů, trpí i analýza „institucionální a finanční podpory“ matek žijících s postižením v České republice. Jak už bylo řečeno, autorka se v úvodu soustředí v podstatě jen na finanční aspekty mateřství s postižením (pojedenání „institucionální podpory“ je velmi kusé), což je oblast, o níž se bez konkrétních čísel a ekonomických analýz stěží dá říci něco podstatného. Komunikační partnerky navíc v rozhovorech vypovídají takřka výhradně o rodinné podpoře, a nikoli o systémové podpoře nabízené, nebo nenabízené státem, čímž se nejen ponechává stranou významná oblast života s postižením otevřená společenskovědnímu bádání, ale navíc vytváří představa – nejspíš falešná – že úspěšné mateřství s postižením není možné bez ochotné podpory otců a babiček.

Navzdory uvedeným nedostatkům v metodologii a analýze oceňuji autorčin výběr tématu, solidní práci s literaturou a odvahu pustit se do zkoumání závažného společenského fenoménu prostřednictvím kvalitativní metody. Text Magdaleny Zuskové doporučuji k obhajobě a navrhuji komisi hodnotit ho stupněm „2“ nebo „3“, dle průběhu obhajoby.

Při diskusi u obhajoby navrhuji položit některou z níže uvedených otázek:

4) Otázky k obhajobě

- Jak lze na základě dosažených poznatků společenských věd propojit tvrzení o „sociální konstruovanosti“ tělesného postižení se zjištěním, že výkon mateřské role je v zásadní míře ovlivněn specifickými vlastnostmi postiženého těla (tedy tím, čemu

autorka říká „typ postižení“)? Je „sociální konstruovanost“ chybou, jíž trpí pouze některé negativní fenomény, nebo spíše obecným rysem „reality“?

- Jak (pokud vůbec) se ve výpovědích komunikačních partnerek zrcadlí napětí mezi „dvojí zranitelností“ matek žijících s postižením a pozitivní, legitimizující rolí mateřství?
- Co by autorka na základě svého výzkumu doporučila ženám žijícím s postižením, které se netěší podpoře partnera a rodiny a přesto chtějí mít děti? Kam se mají obrátit o radu a pomoc?

V Řepešíně dne 30. srpna 2024

.....

Mgr. Michal Synek, Ph.D.